

A LA RECERCA DEL TEMPS PERDUT

Marcel Proust

EL CANTÓ
DE GUERMANTES
II

*Traducció de
Josep Maria Pinto*

El cercle *de VIENA*

CAPÍTOL PRIMER

*Malaltia de la meva àvia – Malaltia d'en Bergotte – El duc i el metge –
Declivi de la meva àvia – La seva mort*

Vam tornar a travessar l'avinguda Gabriel, enmig de la gerna-
ció de passejants. Vaig fer seure l'àvia en un banc i vaig anar
a buscar un fiacre. Ella, en el cor de la qual jo em situava sempre
per jutjar la persona més insignificant, ara se'm tancava, havia
esdevingut una part del món exterior, i encara més que a simples
vianants, em veia forçat d'amagar-li el que pensava del seu estat,
de callar-li la meva inquietud. No li hauria pogut parlar amb més
confiança que a una estranya. M'acabava de restituir els pensa-
ments, les penes, que des de la meva infantesa li havia confiat
per sempre. Encara no era morta, però jo ja estava sol. I fins i tot
aquelles al·lusions que havia fet als Guermantes, a Molière, a les
nostres converses sobre el petit nucli, adoptaven un aspecte
sense suport, sense causa, fantàstic, perquè sortien del no-res d'a-
quell mateix ésser que, potser demà, ja no existiria, per al qual ja
no tindrien cap sentit, d'aquell no-res —incapaç de concebre-
les— que la meva àvia seria ben aviat.

—Senyor, no dic que no, però no m'ha demanat hora, no té
número. D'altra banda, no és el meu dia de consulta. Ja deu tenir
el seu metge. Jo no el puc substituir, a menys que em cridi per a
una consulta. És una qüestió de deontologia...

En el moment en què feia un senyal a un fiacre, m'havia trobat
el famós professor E***, quasi amic del meu pare i del meu avi,
en tot cas relacionat amb ells, que vivia a l'avinguda Gabriel i,

empès per una inspiració sobtada, l'havia aturat en el moment que tornava a casa seva, pensant que potser oferiria un excel·lent consell a la meva àvia. Però, apressat, després d'agafar el correu, em va voler acomiadar, i només vaig poder parlar-li pujant amb ell en l'ascensor, els botons del qual em va pregar que li deixés maniobrar, era una mania que tenia.

—Però senyor, no li demano que rebi la meva àvia, ja entendre el que li vull dir, no es troba gens bé, el que li demano és que passi d'aquí a mitja hora per casa nostra, ella ja hi serà.

—Passar per casa seva? Però senyor, de cap manera. Tinc un sopar a casa del ministre de Comerç, abans he de fer una visita, vaig a vestir-me ara de seguida, i per acabar-ho d'adobar un dels dos vestits negres que tinc està estripat i l'altre no té botonera per penjar-hi les condecoracions. L'hi prego, faci'm el favor de no tocar els botons de l'ascensor, no sap com fer-lo anar, s'ha de ser prudent en tot. Aquesta botonera encara em retardarà. En fi, per amistat pels seus, si la seva àvia ve ara mateix, la rebré. Però l'avisó que només li podré concedir un quart d'hora i amb prou feines.

Vaig anar-me'n de seguida, i ni tan sols havia sortit de l'ascensor que el professor E*** ja l'havia posat en marxa ell mateix per fer-me baixar, no sense mirar-me amb desconfiança.

Solem dir que l'hora de la mort és incerta, però quan ho diem ens representem aquesta hora com si estigués situada en un espai vague i llunyà, no pensem que tingui cap mena de relació amb el dia ja començat i que pugui significar que la mort —o la seva primera presa de possessió parcial de nosaltres, després de la qual ja no ens deixarà— es pugui produir aquella mateixa tarda, tan poc incerta, aquella tarda totes les hores de la qual ja estaven destinades d'antuvi a alguna cosa. Volem fer cada dia la passejada per tenir d'aquí a un mes el total d'aire pur necessari, hem dubtat

sobre quin abric ens enduríem, quin cotxe faríem cridar, anem en fiacre, la jornada se'ns obre sencera al davant, curta, perquè volem haver tornat a temps per rebre una amiga; voldríem que a l'endemà fes tan bo com avui; i sospitem que la mort que caminava en nosaltres en un altre pla ha triat precisament aquell dia per entrar en escena, d'aquí a pocs minuts, si fa no fa en l'instant en què el cotxe arribi als Champs-Élysées. Potser aquells a qui habitualment turmenta l'espant de la singularitat particular de la mort trobaran alguna cosa que els tranquil·litzi en aquella mena de mort —en aquella mena de primer contacte amb la mort— perquè la mort hi revesteix una aparença coneguda, familiar, quotidiana. L'ha precedida un bon dinar i la mateixa sortida que fa la gent que es troba bé. Una tornada en cotxe descobert se superposa al primer atac; per molt malalta que estigués la meva àvia, en definitiva unes quantes persones haurien pogut dir que a les sis, quan vam tornar dels Champs-Élysées, l'havien saludada mentre passava en cotxe descobert, i que feia un temps magnífic. En Legrandin, que es dirigia cap a la plaça de la Concòrdia, ens va adreçar un cop de barret, tot aturant-se, amb aspecte sorprès. Jo, que encara no estava deslligat de la vida, vaig demanar a la meva àvia si li havia contestat, tot recordant-li que era molt susceptible. La meva àvia, considerant-me sens dubte prou lleuger, va aixecar la mà com dient: «I què hi fa? Tot plegat no té cap importància.»

Sí, s'hauria pogut dir feia una estona, mentre jo buscava un fiacre, que la meva àvia estava asseguda en un banc de l'avinguda Gabriel, i que una mica més tard havia passat en un cotxe descobert. Però era ben bé veritat? El banc, per tal que s'estigui en una avinguda —i tot i que estigui sotmès també a certes condicions d'equilibri— no necessita energia. Però per tal que un ésser vivent sigui estable, fins i tot recolzat en un banc o a dins d'un

cotxe, cal una tensió de forces que no percebem habitualment, de la mateixa manera que no percebem (perquè s'exerceix en tots els sentits) la pressió atmosfèrica. Potser si es fes el buit en nosaltres i ens deixessin suportar la pressió de l'aire, sentiríem durant l'instant que precediria la nostra destrucció el pes terrible que res ja no neutralitzaria. De la mateixa manera, quan els abismes de la malaltia i de la mort s'obren en nosaltres i ja no tenim res a oposar al tumult amb el qual el món i el nostre propi cos se'ns precipita a sobre, aleshores, fins i tot sostenir l'empenta dels nostres músculs, fins l'estremiment que ens devasta el moll de l'os, aleshores, fins i tot mantenir-nos immòbils en el que creiem habitualment que no és sinó la simple posició negativa d'una cosa, si volem que el cap es mantingui dret i la mirada tranquil·la, exigeix energia vital, i esdevé l'objecte d'una lluita esgotadora.

I si en Legrandin ens havia mirat amb aquell aire sorprès era perquè a ell, com a tots els que passaven aleshores, en el fiacre en què la meua àvia semblava asseguda a la banqueta, li apareixia com enfonsant-se, lliscant cap a l'abisme, aferrant-se desesperadament als coixins que amb prou feines podien retenir el seu cos precipitat, amb els cabells en desordre, l'ull esverat, incapaç de fer front a l'assalt de les imatges que la seva pupil·la ja no aconseguia sostenir. Se'ls havia aparegut, tot i que al meu costat, submergida en aquell món desconegut en què ja havia rebut els cops les traces dels quals ja duia quan jo l'havia vista feia una estona als Champs-Élysées, el barret, el rostre, l'abric descompostos per la mà de l'àngel invisible amb qui havia lluitat.

Més endavant vaig pensar que aquell moment de l'atac no havia degut sorprendre enterament la meua àvia, que potser fins i tot l'havia previst amb molt de temps d'antelació, havia viscut esperant-lo. Sens dubte no havia sabut quan vindria aquell

moment fatal, incerta, semblant als amants a qui un dubte de la mateixa mena empeny a basar successivament esperances gens raonables i sospites injustificades en la fidelitat de la seva amant. Però és poc habitual que aquestes grans malalties, com la que, en fi, l'acabava de colpejar en plena cara, no fixin durant molt de temps el seu domicili en el malalt abans de matar-lo, i durant aquell període no deixin, com un veí o un llogater «sociable», que el malalt la conegui. És una coneixença terrible, no tant pels patiments que causa com per l'estranya novetat de les restriccions definitives que imposa a la vida. Hom veu que mor, en aquest cas, no pas en el mateix instant de la mort, sinó uns mesos, de vegades uns anys abans, des del moment en què, espantosament, ha vingut a viure en nosaltres. La malalta va coneixent l'estrany que sent com va amunt i avall pel seu cervell. Certament no el coneix de vista, però a partir dels sorolls que sent que fa regularment, en dedueix els costums. És un malfactor? Un matí, ja no el sent. Se n'ha anat. Ah! Si fos per sempre! Al vespre ha tornat. Quins plans té? El metge a qui es consulta, com una amant adorada, respon amb juraments que un dia es creuen, i un altre dia es posen en dubte. De fet, més que el de l'amant, el metge exerceix el paper dels servents interrogats. No són sinó terceres persones. Aquella a qui apressem, de qui sospitem que està a punt de trair-nos, és la vida mateixa, i malgrat que notem que no és la mateixa, encara creiem en ella, en tot cas ens quedem en el dubte fins al dia en què finalment ens ha abandonat.

Vaig fer entrar la meva àvia a l'ascensor del professor E*** i, al cap d'un instant ens va venir a trobar i ens va fer passar al despatx. Però allà, per molt apressat que estigués, la seva actitud tibada va canviar, de tan forts com són els hàbits, i ell tenia el de ser amable, fins i tot juganer, amb els malalts. Com que sabia que la meva àvia era molt culta i com que ell també ho era, es va

posar a recitar-li durant dos o tres minuts i al·ludint al temps radiant que feia, bells versos sobre l'estiu. L'havia asseguda en una butaca, ell a contrallum, de manera que la pogués veure bé. El seu examen va ser minuciós, fins i tot va caldre que jo sortís un moment. Encara va continuar i després, un cop acabat, i tot i que el quart d'hora arribés a la fi, va tornar a pronunciar cites a la meua àvia. Fins i tot li va adreçar certes bromes prou fines, que jo hauria preferit sentir un altre dia, però que em van tranquil·litzar completament pel to divertit del doctor. Aleshores vaig recordar que el senyor Fallières, president del Senat, feia força anys havia tingut un fals atac, i que per a desesperació dels seus rivals, tres dies més tard havia reprès les seves funcions i preparava fins i tot, segons deien, una candidatura més o menys llunyana a la presidència de la República. La meua confiança en un ràpid restabliment de la meua àvia encara va ser més completa quan, en el moment en què recordava l'exemple del senyor Fallières, em va treure del pensament d'aquella similitud un franc esclat de riure que va acabar amb una broma del professor E***. Després va treure el rellotge, va arrufar febrilment el nas veient que anava cinc minuts tard i, tot dient-nos adéu, va trucar perquè li portessin immediatament el vestit. Vaig deixar que la meua àvia passés al davant, vaig tancar la porta i vaig demanar la veritat al savi.

—La seva àvia està perduda —em va dir—. És un atac provocat per la urèmia. En si mateixa, la urèmia no és fatalment un mal mortal, però el cas em sembla desesperat. No necessito dir-li que espero equivocar-me. D'altra banda, amb en Cottard estaran en mans excel·lents. Dispensi —em va dir veient com entrava una minyona que duia sobre el braç el vestit negre del professor—. Ja sap que vaig a sopar a casa del ministre de Comerç, he de fer una visita abans. Ah! La vida no és un camí de roses, com hom pensa a la seva edat.

I em va allargar graciosament la mà. Jo havia tancat la porta i un criat ens va guiar per l'avantcambra, a la meva àvia i a mi, quan vam sentir grans crits de còlera. La minyona s'havia descuidat de foradar la botonera per a les condecoracions. En tindria per deu minuts més. El professor encara renegava quan vaig mirar, al replà, la meva àvia que estava perduda. Cada persona està ben sola. Ens en vam anar cap a casa.

El sol ja declinava, encenia un mur interminable que el nostre fiacre havia de recórrer abans d'arribar al carrer on vivíem, un mur sobre el qual, l'ombra, projectada pel sol ponent, del cavall i del cotxe, es destacava en negre sobre el fons rogenc, com un carro fúnebre en una terracota de Pompeia. Finalment vam arribar. Vaig fer seure la malalta a baix de l'escala, en el vestíbul, i vaig pujar a avisar la mare. Li vaig dir que l'àvia tornava a casa no gaire fina, que s'havia marejat. Així que vaig començar a parlar, la cara de la meva mare va atènyer el paroxisme d'una desesperació tanmateix tan resignada, ja, que vaig entendre que des de feia força anys la mantenia ben a punt en ella per a un dia incert i final. No em va preguntar res; semblava, de la mateixa manera que a la dolenteria li plau exagerar els patiments dels altres, que per tendresa no volgués admetre que la seva mare estigués molt greu, sobretot d'una malaltia que pogués afectar la intel·ligència. La mare tremolava, el rostre li plorava sense llàgrimes, va córrer a dir que anessin a buscar el metge, però quan la Françoise va demanar qui estava malalt, no va poder respondre, la veu li va quedar aturada a la gola. Va baixar corrents amb mi, esborrant de la seva cara el sanglot que l'arrugava. La meva àvia esperava a baix, en el sofà del vestíbul, però així que ens va sentir, es va redreçar, es va posar tota dreta, va fer a la mare senyals alegres amb la mà. Jo li havia embolicat el cap a mitges amb una mantellina de randa blanca, dient-li que era perquè no tingués

fred a l'escala. No volia que la mare notés massa l'alteració de la cara, la desviació de la boca; la meva precaució era inútil: la mare es va acostar a l'àvia, li va besar la mà com la del seu Déu, la va sostenir, la va alçar fins a l'ascensor, amb precaucions infinites en les quals hi havia, juntament amb la por de no tenir prou traça i de fer-li mal, la humilitat de qui se sent indigne de tocar allò que coneix de més preciós; però ni una sola vegada no va alçar els ulls ni va mirar la cara de la malalta. Potser era per tal que aquesta no s'entristís pensant que la seva visió havia pogut inquietar la seva filla. Potser per temor a un dolor massa fort que no va gosar afrontar. Potser per respecte, perquè no creia que li fos permès constatar sense impietat el rastre d'aquell afebliment intel·lectual en la cara venerada. Potser, més tard, per conservar millor la imatge intacta de l'autèntic rostre de la seva mare, irradiant enginy i bondat. Així van pujar totes dues, l'una al costat de l'altra, la meva àvia mig amagada en la mantellina, la meua mare apartant els ulls.